

**„A VILÁGHÁBORÚ 1914-1918”
A NAGY HÁBORÚ IRATANYAGAINAK FELDOLGOZÁSA A HADILEVÉLTÁRBAN**

**„THE WORLD WAR 1914-1918”
ELABORATION OF THE GREAT WAR’S DOCUMENTATION AT THE HUNGARIAN MILITARY
ARCHIVE**

A magyar hadtörténeti levéltár igénye már a közös hadsereg idejében is napirenden volt, de ahhoz, hogy végül megvalósulhasson, a Monarchia széthullására volt szükség. Az újonnan létrejött intézmény kezdetben számos nehézséggel küzdött, nemsokára mégis megkezdődhetett az érdemi munka. Ennek egyik leglátványosabb eredményeként, a háború befejezésének – és egyúttal saját születésének – tízedik évfordulóján a levéltár monumentális hadtörténeti munkával lépett a nyilvánosság elé. A sorozatot mind a kortársak, mind az utókor igen színvonalasnak, a hasonló munkákhoz mérten messze a legrészletesebbnek ismerik el. A mű végül az összesen megjelent tíz kötetével nem teljesíthette eredeti vállalását, mindössze a háború első két évét tudta felölelni. Ebben elmarad külföldi „vetélytársaitól”, ami azonban nem von le az elkészült részek értékéből.

The request for a Hungarian Archive of Military History was a case at issue already at the time of the common army, but to have it finally come to life, the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy was necessary. The institute just emerging, had to face a multitude of obstacles at the beginning, despite soon substantive work could begin. As one of the most spectacular achievements, the Archive went to publicity with a monumental work on the tenth anniversary of the end of World War I. and that of its own birth at the same time. The line of these military history writings is considered by the coevals, as also by the posterity as high-standard, and in comparison to similar works, by far the most thoroughly. Finally, with its full range of ten volumes, it did not manage to success its original commitment, only the two first years of the war could have been examined, as the work got stuck. In this field it could not match up with its foreign competitors, which doesn't reduces the value of the work already completed.

2014. július 28-a jelentős dátum az általános és ezen belül a hadtörténelem szempontjából is: ezen a napon lesz kerekén száz éve, hogy kitört a „Nagy Háború”. A húszadik század – és az emberiség történetének – egyik legnagyobb konfliktusa, az általa előidézett jelentős politikai és társadalmi változások mellett rányomta a bélyegét a hadtudomány és a hadművészet területeire is. Mindezen hatásoknak együttesen köszönhető, hogy az első világháború hadtörténeti feldolgozásának minden résztvevő fél – így a háború végén szuverenitását elnyerő Magyarország, és az ekkor újonnan létrejövő magyar hadilevéltár is – szinte azonnal nekilátott. És a hadtörténetírás alapfeladatára – a múltbeli és aktuális események elemzésére és feldolgozására a jövő számára – talán minden korábbinál sürgetőbben világított rá a szóban forgó jövő, a konfliktust lezáró békeszerződésekben borítékolt újabb háború fenyegetése.

Száz évvel a „Nagy Háború” után, annak ellenére, hogy a húszadik századiakhoz hasonló totális háborúk valószínűsége viszonylag alacsony, a helyzet alapvetően nem változott. Az emberiség jelentős hányada ma is komoly, ha nem is globális méretű konfliktusok résztvevője. A Magyar Honvédség napjainkban számos ilyen konfliktusban vállal missziós szerepet, immáron három kontinensen. Az ezekben szerzett tapasztalatok nem csak a missziókban szolgáló kontingenseknek és az egyes katonáknak jelentenek értékes többlettudást. A Honvédség, és a magyar honvédelem

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

egésze számára is döntő fontosságúak a jelen és a jövő konfliktusainak pontos megértése, és az azokra való reagálás képességének kialakítása szempontjából. Ennek érdekében szükséges, hogy a hadtörténetírás ma is ugyanúgy lássa el feladatát, mint egy évszázaddal ezelőtt, amihez a világháborút feldolgozó munka szolgálhat mintaként.

A HADILEVÉLTÁR KIALAKULÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

A ma a Hadtörténeti Intézet és Múzeum önálló igazgatóságaként működő Hadtörténeti Levéltár¹ gyakorlati előzményei még a világháború éveire vezethetők vissza. 1915-ben alakult ki a gyakorlat, mely szerint a magyar alakulatok a rájuk vonatkozó iratanyagot nem közvetlenül, hanem a magyar Honvédelmi Minisztériumon keresztül, annak közvetítésével küldték a bécsi Kriegsarchivba, amely 1801. óta látta el a birodalom egészének – így a magyar résznek is – vonatkozásában a hadi iratok gyűjtését, rendezését és egyúttal azok hadtudományi értékelését is.² A magyar iratokat a honi minisztériumon belül külön erre a célra felállított osztály lemásolta, mielőtt azok Bécsbe kerültek volna, ezzel a gyakorlatban megalapozva egy későbbi önálló magyar hadtörténelmi levéltár anyagát még az előtt, hogy a feltételek adottak lettek volna annak létrehozására.³

Az 1918 utáni időszak meglehetősen hektikus politikai környezete és a trianoni kötelmek a Minisztériumban immáron hivatalosan – ekkortájt egyelőre alosztály szintjén – működő levéltár létezésére és működésére is rányomták a bélyegüket. A szervezeti változásokat egyúttal a levéltár fizikai elhelyezésében bekövetkezett többszöri változás is végigkísérte. Szűkebb témánk szempontjából ezen folyamatok egyes részletei kevésbé bírnak jelentőséggel, magát a tendenciát ugyanakkor azért fontos mégis jeleznünk, mert nyilvánvalóan komoly negatív hatással lehetett a levéltár eredeti feladatának teljes körű ellátására, így egyebek mellett az első világháborús iratanyag rendszerezését és feldolgozását is jelentősen hátráltatta. Erre utal a levéltár előző évi működéséről írt 1931-es beszámoló is, amely az intézményt a Honvédség „csendesesen működő és igen sok anyagi és egyéb nehézséggel küzdő intézete”-ként írja le, amely azonban lépésről-lépésre igyekszik felőni az előtte álló feladatokhoz, és a hasonló külföldi intézmények színvonalát megközelíteni.⁴ Továbbá ezt támasztja alá a Hadtörténelmi Levéltár testvérintézményének, a Hadimúzeum gyakorlati működése körüli számos bizonytalanság is, amelyekről több írás is megemlékezett a Magyar Katonai Szemle hasábjain. Vitéz Berkó István 1937 júliusában így írta le a nehézségeket:

„A szűkös anyagi helyzet következtében néhány olyan kínáló alkalmat is el kellett szalasztani, amelyek pedig az intézmény gyarapítására igen üdvösek lettek volna. (...) Noha az intézmény muzeális vagyona egyre gyarapodott, a múzeum megnyitása, különféle okok miatt, újabb és újabb késedelmet szenvedett. (...) Majdnem két évtizedre terjedő, sok akadályba ütköző munka volt ez...”⁵

Ezt erősíti vitéz Nagy Árpád öt évvel későbbi előadása is, amelyet a Magyar Katonai Szemle közöl:

¹ A levéltár, csakúgy, mint a Hadtörténeti Múzeum elnevezése a tárgyalt időszakban – a szervezeti besorolásukhoz hasonlóan – meglehetősen rapszodikusan alakult. Írásunk az egyszerűség kedvéért nem törekszik ennek hű és maradéktalan visszaadására, a különböző elnevezéseket átjárhatónak tekintti. Hasonló módon, a későbbiekben a Magyar Katonai Szemlére helyenként egyszerűen „Szemle”-ként, illetve A világháború. 1914-1918. című hadtörténeti munkára „Világháború”-ként hivatkozunk.

² SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténeti Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. – ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.9.

³ A minisztérium 1/a osztályán belül a levéltári mellett más hasonló csoportok is működtek, amelyeknek egyebek között a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményének alapjai is köszönhetőek. A magyar hadi levéltár igénye már az első világháború éveiben felmerült, báró Hazai Samu és báró Szurmay Sándor honvédelmi miniszterek aktívan tettek annak megvalósulásáért. Az akkor kidolgozott koncepció végül a vereség, és a Monarchia széthullásának áldozatává vált. vitéz BERKÓ István: A magyar hadimúzeum in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII: évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p. 194.

⁴ Beszámoló a m. kir. Hadtörténeti Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1931. I: évf. 4. szám, Könyvismertetés. p.292

⁵ vitéz BERKÓ István: A magyar hadimúzeum in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII: évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.195. Ugyan a két intézmény a tárgyalt időszakban különállt egymástól, keletkezésük körülményei, a működésük kezdete azonban sok tekintetben összevág. A múzeum alapjait ugyanaz az 1/a osztály rakta le a Honvédelmi Minisztérium berkein belül, amelynek a levéltár megszületése is köszönhető volt, ráadásul további közös elemként kezdetben ennek gyűjteményét is részben a bécsi előd-intézménytől megörökölt anyag adta. (ld. uo.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

„A rendszeres gyűjtőmunka 1918 novemberében indult meg, azonban a forradalom, majd a román megszállás, később a súlyos gazdasági helyzet, majd a költözködés több ízben nagyon súlyosan veszélyeztette az eredményt. ... A Nemzeti hadsereg bevonulása után nyugalmasabb munka kezdődött, noha az anyagiak hiánya és az ország külügyi helyzete hátráltatta.”⁶

Összességében az mondható, hogy éppen az a helyzet, amely szervezetiileg időszerűvé és szükségessé tette ezen intézmények létrehozását, egyúttal a gyakorlatban a legtöbb hátráltató körülményért is felelős volt.

A HADILEVÉLTÁR KIALAKULÁSA A GYAKORLATBAN

Mint az élet szinte minden területét az újjászerveződő Magyarországon, így a Hadilevéltár működését is szabályozta a trianoni békeszerződés. Az ide vonatkozó 177. és 178. cikk⁷ alapján született meg az az 1926. május 26-i kormányközi egyezmény⁸, amelynek értelmében az osztrák fél kötelezte magát a magyar vonatkozású múzeumi és levéltári anyagok átadására. Markó Árpádtól tudjuk, hogy ezek hazaszállítása éppen a világháborús anyag kivételével, 1933-ra befejeződött.⁹

A báró Láng Boldizsár nevével fémjelzett HM 1/a osztály által megalapított gyűjtemény tehát az 1930-as években a megfelelő jogi háttér és gyakorlat kialakulása után jelentős gyarapodásnak indult. A korábban is idézett beszámoló az 1930-as évben 25.000 darab eredeti és másolt első világháborús dokumentum átadását rögzíti Bécs részéről, amelyet a Berlinből kapott további ezer-hétszáz másolt irat is tovább bővít.¹⁰ A Hadilevéltárba aktuálisan érkezett legfrissebb iratokról szóló, a Magyar Katonai Szemle 1937 évi hetedik, illetve nyolcadik számának „Hadtörténet és hadilevéltári okmányok” című rovata elején megjelent rövid ismertető szerint, az első világháborúra vonatkozó anyagok hazaszállítása a harmincas években tovább folyt. Mindkét esetben öt-öt 1915-ből származó hadsereg, hadtest, illetve hadosztály szintű dokumentumról van szó, amelyből júliusban (7. szám) négy eredeti, egy másolat, a következő hónapban (8. szám) pedig mind az öt másolat formájában került a levéltár birtokába.¹¹ Szintén az 1937-es év levéltári vonatkozása, hogy ebben az évben kerül sor az intézmény első önálló reprezentatív kiállítására is, ezúttal a térképgyűjtemény anyagából, amelyről szintén a Magyar Katonai Szemle fent említett rovata számolt be.¹² Az írásból kiderül, hogy ekkor a levéltár térképészeti anyaga 10.000 példányt számlált, amelyből négyszázat foglalt magába „az egész nemzetközi kartográfia történetét átfogó kiállítás”. A gyűjtemény eredetét illetően a Kriegsarchiv mellett az írás a

⁶ A Magyar Királyi Hadimúzeum (vitéz Nagy Árpád ezredes előadásának leirata), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1942. XI. évf. 8. szám, Hadtörténet (rovatvezető: Erdélyi Gyula dr.) p. 409.

⁷ A „Különös rendelkezések” elnevezésű II. cím fent említett cikkei közül a 177. b) pontja rögzítette az ilyen irányú megállapodások megkötésének lehetőségét, a 178. pedig Magyarország jogos igényét a rá vonatkozó hivatalos iratok visszaszolgáltatására a Monarchia utódállamai részéről. 1921. évi XXXIII. törvénycikk; forrás: <http://www.trianon.hu/keret.phtml?trianon/tria1920/bekeszerz.phtml>, (letöltés ideje: 2013.03.19.)

⁸ Baden bei Wien, 1926.05.26. A békeszerződés fentebbi rendelkezéseinek megfelelően a közösnek minősített anyagok közös szellemi tulajdonként továbbra is Bécsben maradtak. Ezek kezelésére, illetve a hazaszállítandó iratok kiválogatására jött létre a levéltár ma is működő bécsi kirendeltsége. SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.15.

⁹ A békeszerződés és a kormányközi megállapodás értelemszerűen nem csak a hadilevéltári, illetve múzeumi anyagot érintette, ezek mellett a Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum, és az Országos Levéltár is részesedett az addig Bécsben őrzött dolgokból. MARKÓ Árpád: A bécsi gyűjteményekből visszakapott történelmi anyag kiállítása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1933. III. évf. 9. szám, Kisebbségi közlemények. p. 257.

¹⁰ Beszámoló a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1931. I. évf. 4. szám, Könyvismertetés. p.293.

¹¹ Ugyanakkor a gyarapodás közlése átmeneti jellegűnek tűnik, a folyóirat más számaiban nem jelent meg hasonló közlés. Elképzelhető, hogy tendenciának szánt, később azonban valamilyen okból mégis leállított elképzelésről van szó. Hadilevéltári okmányok gyarapodása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.194., illetve Hadilevéltári okmányok gyarapodása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 8. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.199.

¹² GLASER Lajos dr.: A hadilevéltár térképkiállítása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.198-200.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

magyar katonai hatóságokról is említést tesz, eszerint tehát az itthoni gyűjtés is folyamatos volt a bécsi anyag átvétele mellett is. A beszerzés mikéntjére vonatkozóan a hatóságok adományozása mellett a vétel és a csere is szerepel, ami viszont elvben arra utal, hogy ilyen irányú hivatalos átadásra vonatkozó kötelezettség ekkor nem volt.¹³ A Hadilevéltár gyakorlati működésére vonatkozóan érdekes adaléka az írásnak, miszerint „Az anyag származásának megfelelően az egész térképtár csoportosítása azonos a bécsi testvérintézet rendszerével,...”¹⁴ A levéltár saját – jóval később keletkezett – közlése szerint egyébiránt a Bécsből származó térképészeti anyag nagyságrendileg mintegy ötv ezer példányt számlál.¹⁵ Eszerint az anyagok átadása még tizenegy évvel a Baden bei Wien-i egyezmény után is jócskán az elején tartott, ami jól mutatja az ezzel kapcsolatos háttér munka nagyságát. A Bécsből átvett anyagok egyes esetekben a jelek szerint kiegészítésre szorultak, amit a levéltár más források felkutatásával igyekezett megoldani. Erre példa a Magyar Katonai Szemlében 1933-ban megjelent hirdetés is, amelyben a levéltár az 1:400 000-es méretarányú, úgynevezett „Operationskarte” (műveleti térkép) egyes szelvényeit kereste megvételre.¹⁶

A kezdeti nehézségek után a Hadilevéltár a gyűjtő és rendszerező munka mellett irodalmi tevékenységét is megkezdte. Ennek színteréül az irodalmi osztály és annak szerkesztősegei szolgáltak.¹⁷ A levéltár munkatársai igen aktívnak mondható szakírói tevékenységet folytattak és nem csak a levéltár saját kiadványaiban: az 1921-től az intézmény saját gondozásában megjelenő Magyar Katonai Közlöny mellett a Hadtörténelmi Közlemények – a Magyar Tudományos Akadémia periodikájának – megjelentetésében is szerepet vállaltak. A minisztérium kiadásában 1931 és 1944 között, a Katonai Közlöny folytatásaként megjelenő Magyar Katonai Szemlében¹⁸ a levéltár a szerkesztői tevékenység mellett – a kiadvány történetének tizennégy évében végig vitéz Berkó István, a levéltár hadtörténetírója szerkesztésében jelent meg a folyóirat – az intézmény a múzeummal közös rovattal is büszkélkedhetett, amelynek szerkesztője 1931 és 1940 között Markó Árpád ezredes, a levéltár osztályvezetője volt.¹⁹

¹³ Ugyanakkor a forrás nem tisztázza a vett, illetve cserélt anyagok pontos körét, illetve a „katonai hatóságok”-ként aposztrófált szervezeti egységeket sem. Elképzelhető, hogy olyan anyagokra vonatkozik a megállapítás, amelyek valamilyen okból nem estek az esetlegesen létező átadási kötelezettség körébe. (például nem az adott alakulat működésére vonatkoztak, az állomány valamely tagjának magántulajdonát képezték, etc.)

¹⁴ GLASER Lajos dr: A hadilevéltár térképkiállítás, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.198.

¹⁵ SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 – 9598 p.16.

¹⁶ Hadilevéltári Hirdetés, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1933. III. évf. 10. szám, p.304.

¹⁷ A levéltár hivatali felépítése az elkövetkező években is gyakran változott, ami azonban már csak kisebb szervezeti módosításokat, gyakran csak elnevezésbeli változásokat jelentett. SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.13.

¹⁸ Nem a Közlöny volt a Katonai Szemle egyetlen előzménye; a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel a honvédelmi miniszter 1930-as körrendelete értelmében az összes egyidejűleg létező katonai periodika a következő év január elsejétől a Szemlében összefogva jelent meg. a rendelet egyúttal minden tényleges szolgálatban álló tiszt számára kötelezővé tette a Szemlére való előfizetést is. A levéltár szerepét ezen kiadványok megjelenítésében az is mutatja, hogy az 1930-as beszámoló az intézmény működéséről szintén megemlékezik a szaksajtó fúziójáról. Beszámoló a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1931. I. évf. 4. szám, Könyvismertetés. p.293, illetve Magyar Katonai Közlöny (1908-1930); Magyar Katonai Szemle (1931-1944) (ismertető) <http://www.arcanum.hu/english/kiadvanyaink/osszes/?id=MKKNY> (letöltés ideje: 2013.03.20.).

¹⁹ Markó Árpád ezredes levéltári és szerkesztői tevékenysége mellett hadtörténelmi írói munkássága is kiemelkedő volt. Kutatási területe II. Rákóczi Ferenc és az általa vezetett szabadságharc volt. 1934-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Hír Markó Árpád MTA levelező taggá történő választásáról, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 6. szám, p.312.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

„A VILÁGHÁBORÚ 1914-1918”

A levéltár szerkesztői tevékenységének középpontjában az első világháború eseményeit, és kiemelten annak magyar vonatkozásait feldolgozó monumentális sorozat megalkotása állt. Ebben az időszakban a gyűjtő és feldolgozó munkát is ennek a területnek rendelték alá, a bécsi levéltári anyag kiválogatása során is ez jelentette a prioritást.²⁰

A mű – melynek teljes címe „A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére” –, induló kötete az első világháború befejezésének tíz éves évfordulója előtt nem sokkal jelent meg, 1928 augusztusában, a Stádium Sajtóvállalat Rt. nyomtatásában.²¹ A sorozatnak az elkövetkező tizennégy évben még kilenc kötete jelent meg, ezzel együtt az mégis befejezetlen maradt. Az események feldolgozása végül mind az általános, mind a magyar vonatkozásban csak az első két háborús év tekintetében valósult meg.²² Az első kötetet a következő évben a negyedik követte, majd a második, az ötödik, a harmadik, és a hatodik következett. Három év kihagyást követően, 1937-ben jelent meg a hetedik kötet, amelyet ezután egy-két éves közökkel sorrendben követett további három. Az egyes kötetek közül a másodikhoz, a negyedikhez, a hatodikhoz, és az utolsó háromhoz melléklet is készült, amelyeket külön, a kötetek borításához illő gyűjtőkben adtak ki. A sorozat tízedik kötete 1942-ben jelent meg, abban az évben, amikor a magyar királyi Honvédség már jelen volt a szovjet hadszíntéren. A fokozódó háborús részvétel nyilvánvalóan hatással volt a rendelkezésre álló anyagi források bőségére, ugyanakkor a hadtudományi kutatás is egyre inkább az aktuális gyakorlati kihívások felé mozdult el.²³ Ismert, hogy néhány további kötet még kéziratban maradt,²⁴ de a háború alakulásával végül maga a kutatás is leállt, amelyre azután az 1945 utáni politikai légkörben nem mutatkozott újbóli igény.

A sorozat megjelenését a harmadik kötettől, illetve 1934-től kezdve a Magyar Katonai Szemle is nyomon követte; a kiadáskor aktuális számok végén található könyvismertetőikben ilyenkor mindig ez volt az első ismertetett mű.²⁵ Az 1934. áprilisi szám ajánlója egy hónappal a harmadik rész megjelenése után íródott, és az aktuális kötetten túl a kezdeményezés egészét is valamelyest bemutatja. Megtudhatjuk belőle, hogy a mű részletekbe menő, átfogó képet kíván nyújtani az általa feldolgozott témában. Tényfeltáró anyagról van szó, amely ok-okozati összefüggéseket világít meg. Hitelességére garanciát jelent, hogy egyebek mellett orosz forrásokat is felhasznál, ez által a saját oldal nézőpontját az ellenségével is összeveti. Az ismertetés szerint az összes addig különböző nyelven megjelent hasonló

²⁰ SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.13.

²¹ Ez az év más tekintetben is jelentős az intézmény életében: 1928-ban került vissza ugyanis a Honvédség kötelékébe, egész pontos a Vezérkari Főnökség alárendeltségébe. Ugyanakkor a múzeumtól való szervezeti elkülönülés egészen 1945-ig megmaradt. A rejtés időszakának maradványaként a katonai rendfokozatok és beosztások is csak fokozatosan térhettek vissza, így például mindkét intézmény élén igazgató, majd főigazgató állt egészen 1939-ig, amikor től a vezetést parancsnok látta el. SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.12.

²² A mű lehetséges teljes terjedelmét – amennyiben az a háború teljes idejére vonatkozóan elkészülhetett volna – jól mutatja, hogy az első háborús évet önmagában is hét teljes kötet öleli fel. A párhuzamnak tekinthető hasonló osztrák mű teljes, a háború mind az öt évet felölelő összterjedelme ugyanennyi.

²³ Ezt a tendenciát felfedezhetjük az ebben az időszakban működő Magyar Katonai Szemlében megjelenő írások kapcsán is. Már a címeket megnézve is megfigyelhető, ahogyan a kezdetben inkább elméleti kérdésekkel foglalkozó írásokat a győri program, általában az ország újra militarizálódása, majd az újabb háború egyre nyilvánvalóbb előjelei, annak kirobbanása, és végül Magyarország egyre nagyobb mértékű bekapcsolódása nyomán, fokozatosan a gyakorlatibb témájú dolgozatok váltják fel. Megváltozik a cikkek irányultsága is: magyar vonatkozásban a katonai múlt helyett egyre inkább az aktuális és jövőbeni kiképzési, majd tényleges harci alkalmazással kapcsolatos témák kerülnek előtérbe, nemzetközi téren pedig az általános – és jórészt nyugati – hadelméleti irányzatok helyett a potenciális ellenségeinkkel kapcsolatos hadügyi kérdések nyernek teret. Ezt mutatja a hadtörténelmi, illetve hadilevéltári rovat korábban ismertetett háttérbe szorulása, majd a kiadványból való eltűnése is.

²⁴ SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténelmi Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598 p.13.

²⁵ A korábbi köteteket, az ötödik (1932) kivételével, még a Szemle első megjelenése előtt adták ki, így ezekről értelemszerűen nem is jelenhetett meg a folyóirat hasábjain ismertetés. Ugyanakkor az 1934-es ismertető részletessége a továbbiakhoz képest arra utal, hogy ez volt az első eset, amikor a művet bemutatták a szemlében.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

művel összevetve, a magyar munka tekinthető a legrészletesebbnek.²⁶ Ezek után az ajánló röviden leírja a kötetben feldolgozott eseményeket. A későbbi ismertető nagyjából azonos szerkezetet követve, minden esetben egy-két oldalban írják le az aktuálisan megjelent kötet tartalmát, illetve egy-két mondatban elismerően emlékeznek meg a mögötte álló jelentős kutatómunkáról.

A műhöz írt előszavak annak keletkezését illetően is betekintést engednek néhány „kulisszatitokba”. Az első kötet előszavát Gerbert Károly, a Levéltár akkori főigazgatója írta. Ebből kiderül, hogy a megjelenés időzítésének egyik szempontja volt csak a kerek évforduló, a másik ok, hogy ennyi időre volt szükség a megfelelő mélységű háttéranyag összegyűjtéséhez, rendszerezéséhez és a feldolgozásban való haladáshoz. A munka nem tökéletes volta kapcsán hivatkozik azokra az állandó nehézségekre, amelyekről ezen írás fentebb már beszámolt. Külön említést tesz róla, hogy a külföldön sok esetben már évszázadok óta adott berendezések és tapasztalatok az igen fiatal magyar intézmény esetében jórészt hiányoztak.²⁷ Az előszó is leírja a levéltár anyagának – e helyütt hangsúlyosan az első világháborúra vonatkozó irattömegének – forrásait, és a gyűjtés mikéntjét, amelyet írásunk fentebb már közölt. Ezek mellett említést tesz még a szemtanúk és résztvevők által szolgáltatott leírásokról is. Szerkezetét illetően a mű – ahogyan azt címe is mutatja – hangsúlyosan a magyar vonatkozásokkal kíván foglalkozni. Az események súlyozása is ennek megfelelően történik, a többi front eseményeit csak annyiban és olyan részletességgel tárgyalja, ami az összefüggések tisztázásához szükséges. Ami a sorozat megjelentetésének célkitűzéseit illeti, leszögezhetjük, hogy azt nem a magyar csapatok dicsőítésének szolgálatára, és nem is általános népszerűsítő céllal írták, az elképzelés szerint a hadtudományi kutatás számára kívántak megfelelő történeti forrásanyagot szolgáltatni:

„Legfőbb törekvésünk azt a nagy célt óhajtja elérni, hogy a m. kir. honvédség tisztikarának, ma már ténylegesen nem szolgáló bajtársainknak és mindazon volt tartalékos és népfelkelő tiszteknek, akik a nagy harcot végigküzdötték, alapos katonai tudományos szakmunkát szolgáltatassunk, hogy abból a nagy háború belső vonatkozásait és összefüggését, a hadműveleti tervezést, végrehajtást és kihatását, végül a magyar csapatok belső értékét és teljesítőképességét megismerhessék.”²⁸

A cél tehát nem csak egyszerűen egy monográfia megírása volt, hanem a hadtörténelem valódi feladatának megfelelően olyan anyag összeállítása, amelynek révén a múltbeli események elemzésével az aktuális jelenre – és jövőre – vonatkozó hadtudományi kutatások megfelelő elméleti alátámasztást nyerhetnek. Ez a (had)történelem-felfogás – a hangsúlynak az ok-okozati összefüggésekre való helyezése, ez által a jelenre, és főleg a jövőre vonatkozó következtetések levonására való törekvés a tények és adatok száraz közlése helyett, „a múlt, a jelen és jövő kapcsolatainak alapuló okozati összefüggés” feltárása – a korszakban, a jelek szerint, új keletűnek számított.²⁹ Eredetét tekintve Németországból származik, ahol a háborús vereség okainak feltárása volt az alapvető mozgórugója szinte minden tudományos kutatásnak ebben az időszakban.³⁰

A második-harmadik kötet előszava rögzíti, hogy a mű egyetlen szerves egészet alkot, az egyes kötetek nem önálló kiadványok. Együttal jelzi, hogy a törzsszöveg jobb megértése érdekében mellékleteket is kiadtak, amelyek nélkül a

²⁶ A világháború 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Könyvismertetés p.305. Ezt jól mutatja a hozzájuk képest fennálló jelentős (elméleti) terjedelmi különbség a „Világháború” javára, amire együttal érthető magyarázatot is ad a feldolgozásbeli szintkülönbség a külföldi művekhez képest.

²⁷ Valóban nem elhanyagolható adalék, hogy a Monarchia idején a megfelelő háttérintézmény hiányában megfelelő saját levéltárazási kultúra és abban járatos személyzet sem alakulhatott ki. Mint korábban láttuk, a Hadilevéltár számára ebben a tekintetben is a bécsi Kriegsarchiv szolgált mintaként. GERBERT Károly: Előszó, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. I. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1928. p.5.

²⁸ GERBERT Károly: Előszó, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. I. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1928. p.5.

²⁹ GÁRDONYI István dr.: A történelemtanítás jelentősége, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. III. évf. 12. szám, Kisebb közlemények p.257.

³⁰ Ehhez hasonló utat járt be egyebek mellett a geopolitika is, amely Németországban szintén a két világháború közötti időszakban vált népszerűvé, többek között Karl Haushofer munkássága nyomán.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

leírtak értelmezése lehetetlen. A felhasznált térképek esetében törekedtek a legpontosabb és legfrissebb források felkutatására. Az ebből adódó eltérésekre a háború során keletkezett térképészeti anyaghoz képest a bevezető szintén felhívja a figyelmet. Ezeket a mellékelt anyagban megfelelő módon jelölték is. A negyedik és ötödik kötethez írt közös előszó további részleteket árul el a mű forrásait illetően. E szerint a háború kezdeti szakaszának tárgyalásához a levéltár saját iratanyaga mellett, a szerb vezérkar által a háború után kiadott „A nagy háború a szerbek, horvátok és szlovénok felszabadítására és egyesítésére” című hasonló összefoglaló mű szolgált forrásként. Ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy a primer szerb források az 1915-ös műveletek során köztudottan elvesztek, így a fenti művet és az abban közöltek helytállóságát fenntartással kell kezelni. A magánszemélyektől származó iratok felhasználását tekintve közlik, hogy arra csak akkor szorítkoztak, ha ez volt az egyetlen mód a hivatalos dokumentációban jelentkező hézagok pótlására, és az adott (magán) forrás megbízhatóságához nem fért kétség.³¹ A hatodik kötetből kezdve a forrásokat külön jegyzékben, az adott kötet elején közlik. Ezek a levéltár saját anyagai mellett osztrák(-magyar), német, orosz, az utolsó kötetben ezek mellett francia levéltári dokumentumokat, visszaemlékezéseket, és a készülő magyarhoz hasonló összegző műveket takarnak. A levéltári anyagok – a gyűjtés korábban leírt formáinak megfelelően – eredeti, vagy másolt formában álltak rendelkezésre.

A külföldi összegző művek közül kiemelt szerepet kapott az osztrák haderőért felelős minisztérium és a bécsi Kriegsarchiv által 1929 és 1938 között közösen megjelentetett „Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918” című hétkötetes kiadványa. A jelentőségét az is mutatja, hogy a Magyar Katonai Szemle a magyar megfelelőjéhez hasonlóan ennek megjelenéséről is rendszeresen hírt adott könyvismertetőiben. Első kötete egy évvel a magyar kiadvány indulása után, 1929-ben jelent meg, ugyanakkor a „Világháború”-val ellentétben ezt a művet kilenc éven belül be is fejezték. A nyolcadik – a többi kivonatolt tartalomjegyzékeként (Registerband) szolgáló – kötete 1938-ban jelent meg, lezárva ezzel a művet.³² A sorozatból kimaradt részletesebb tanulmányok számára külön kiegészítő füzetek jelentek meg a „Militärwissenschaftliche Mitteilungen” című szakfolyóirat szerkesztésében.³³ A két mű közötti terjedelmi különbségekre alapvetően a mögöttük húzódo kutatás mélysége között korábban már jelzett különbség ad magyarázatot. Az osztrák mű harmadik, illetve negyedik részéhez írt ajánlóból megtudhatjuk, hogy a kutatás eredetileg alapvetően hadosztály szintig vizsgálja az egyes alegységek tevékenységét, a dandárokra vonatkozó, vagy ennél is részletesebb kutatás kivételnek számít. Ettől a logikától azokban a témákban térnek csak el, ahol az alakulatok alkalmazási elve miatt a jelentősebb események is kisebb méretű kötelékekhez köthetőek, mint az Isonzónál (3. kötet), illetve Dél-Tirolban (4. kötet) kibontakozó események. Az ajánlók minden esetben kiemelik az osztrák sorozat történelmi hűségét, tárgyilagosságát, szakszerű, tömör és világos leírásait, és a benne foglalt vázlatok rendkívül jó használhatóságát.³⁴

Hasonlóan színvonalas műként hivatkoznak a berlini Reichsarchiv gondozásában 1925 és 1930 között megjelent „Der Weltkrieg 1914-1918” című összefoglaló írásra. Ez a sorozat, összesen tizenöt kötetben szintén a háború teljes időszakát feldolgozza, a kutatás mélysége ebben az esetben is hadosztály szintig terjed.³⁵ Az orosz dokumentáció tekintetében – mint az a forrásjegyzékek mindegyikében megjegyzésként is szerepel – a levéltár munkatársai annak

³¹ Előszó a IV. és V. kötethez, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. IV. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1929. p.5.

³² Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1939. IX. évf. 2. szám, Könyvismertetés p.270.

³³ Ergänzungsheft 9 zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg” (könyvismertetés) in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 11. szám, Könyvismertetés p.304.

³⁴ A világháború 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Könyvismertetés p.305., illetve Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 6. szám, Könyvismertetés p.299.

³⁵ Official History of the Imperial German Forces in the First World War, 1914-1918; Official History of the German Armies. forrás: <http://www.greatwar.co.uk/research/books/ww1-official-history.htm> (letöltés ideje: 2013.03.20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

német fordítását használták fel. Ebben az esetben a mű eredetije a háború és az azt követő polgárháború eseményeit kutató orosz bizottság munkája.³⁶

A VILÁGHÁBORÚS KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE ÉS MÓDSZERTANA

A feldolgozó munka elméleti és gyakorlati háttere több okra visszavezethetően is részben még kialakulófélben volt a „Világháború” megírása idején; ennek okai között szerepel magának a levéltárnak a magyar viszonylatokban való újdonsága, illetve a hadtörténelem és az ahhoz tartozó kutatás felhasználásában jelentkező irányváltás, amelyekkel ez az írás fentebb foglalkozott. Ezeknek köszönhetően a korszakban nem csak tanulmányok és elemzések, hanem tudományelméleti, kutatás-módszertani írások is megjelentek. A Magyar Katonai Szemle hasábjain Bialoskorski Ödön százados, a levéltár munkatársának tollából jelentek meg ilyen vonatkozású írások.³⁷ Elsőként 1934-ben publikált ebben a témában, többek között azzal a céllal, hogy felkeltse az érdeklődést a kérdés iránt.³⁸ Ő maga is a korábban ismertett hadtörténelem felfogást osztja, véleménye szerint a levéltári anyagok által szolgáltatott tanulságok összefoglalása tudományos érdeket szolgál. Írásaiban a levéltári kutatás nehézségeire, a fellelhető anyagok előnyeire és hátrányaira is felhívja a figyelmet, ezek alapján alakítja azt a kutatás-módszertani elvet, amelyet a fentebb leírtak szerint a „Világháború” szerzői is követtek. A csapatok és parancsnokságok naplói kapcsán leírja:

„Rendeltetésük voltaképpen az, hogy szükség esetén még az események első rögzítését is aránylag könnyűvé és egyszerűvé tegyék a hadtörténetíró számára. (ugyanakkor) ...hiányosságuk folytán a világháborús hadinaplók legnagyobb része az elgondolt célnak csak kevéssé felel meg, egy részük meg éppen sehogy sem.”³⁹

A rendelkezésre álló források felhasználhatóságát megbízhatóságuk, hitelességük, illetve az általuk közölt tartalmi információ dimenzióiban kategorizálja. Az így kialakuló logika szerint a hadtörténeti kutatás az első világháború esetében az alábbiak szerint épül fel: a készülő elemzés nagy összefüggéseit a magasabbegységek parancsai és naplói adják, amit az alárendeltek hivatalos dokumentumai töltenek meg tartalommal. Ennek kiegészítésére, és sok esetben az egyes események okainak feltárására, a kialakult helyzetek tisztázására szolgálnak a magánjellegű írások, úgymint naplók és visszaemlékezések. Utóbbiak kapcsán megjegyzi, hogy ezek hitelessége sok esetben nehezen bizonyítható, ugyanakkor közvetlenebb hangvételük révén rendszerint olyan – esetenként személyes jellegű – körülményekre is rávilágítanak, amelyek a hivatalos dokumentációból nem derülhetnek ki, de adott esetben magyarázatként szolgálhatnak egy-egy egyébként nehezen indokolható döntésre.⁴⁰

A korábban leírtak tükrében nem elhanyagolható az sem, amit a források eredeti, vagy másolt voltával kapcsolatban jegyez meg: az eredeti okmányokon számos olyan nem hivatalos információ – láttamozás, megjegyzések, javítások – is megjelenhet, amelyek a másolás során esetleg elsikkadnak, így a replika szükségszerűen kisebb forrásértékkel bír, ami

³⁶ Források, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. VI. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1934. p.6.

³⁷ BIALOSKORSKI Ödönnek e mellett számos hadtörténeti írása, illetve könyvismertetője is megjelent a folyóiratban. Mint egyik írásából is kiderül, a „Világháború” megírásában is tevékenyen részt vett, kutatás-módszertani elveit is eközben alakította ki, illetve finomította. Cikkei azért is érdekesek ebből a szempontból, mert saját bevallása szerint úgy vett részt az első világháborús kutatásokban, hogy ő maga nem volt részese a háborúban, tehát kizárólag elméleti alapokkal rendelkezett annak feldolgozásához.

³⁸ BIALOSKORSKI Ödön százados: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.219-222.

³⁹ BIALOSKORSKI Ödön százados: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.220.

⁴⁰ BIALOSKORSKI Ödön százados: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p. 219-222. illetve Bialoskorski Ödön: Hadtörténeti események tudományos feldolgozása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. IV. évf. 2. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.210-229. vonatkozó részei. Más esetekben a nem hivatalos források éppen a hivatalosak hiányában nő meg az értéke a kutató számára. Így például a Przemysl védőinek esetében – tekintve, hogy az erőd feladásakor a hivatalos iratanyag jórészt megsemmisült – a kitüntetések és előléptetések igazolásának egyetlen fennmaradt megbízható forrása az itt megjelent „Tábori Ujság”, amely leközölte ezeket. Nyáry István: A legelső haditapasztalatok, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. VI. évf. 10. szám, Hadtörténet és hadilevéltári közlemények (szerk.: Markó Árpád) pp.215.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

ugyanakkor adott esetben döntő fontosságú lehet.⁴¹ Mint láthattuk, a Béctől átvett anyagok esetében sokszor csak másolatok kerültek a levéltár birtokába. Fontosnak tartja a forrásoknak egymással, illetve egy szélesebb körrel való összevetését, ezáltal a bennük található információ ellenőrzését is. E helyütt nem csak a szomszédos, vagy szervezetenként kapcsolódó alakulatok dokumentumainak, hanem ezek mellett az ellenséges forrásoknak is jelentős szerep jut. Erre is láthattunk példát a fentebb említett orosz bizottsági munka – illetve az arról készült német fordítás – felhasználása kapcsán, amelyre Bialoskorski százados is hivatkozik. 1936-os írásában az általa felvázolt elveket gyakorlati példán keresztül is szemlélteti.⁴² Az ott leközölt elemzés egyébiránt a „Világháború” nem sokkal később megjelenő, hatodik kötetének is részét képezi, így a módszertani okfejtések mellett annak születéséről is némi képet ad.

A hadtörténelmi kutatás kapcsán Bialoskorski nem feledkezik meg az emberi tényezőről sem, úgy a források szerzői, mint a kutató részéről; kutatási elvei között nagy szerepet kap a beleélő képesség, az „élénk, de józanul hívős képzelet”, annál is inkább, mert mint írja, a források az „élő oldalt” nem tudják közvetíteni:

„S ez áll nem csak a történelmi régmúlt, hanem a közelmúlt forrásaira is. (...) Mindezt találóan kiérezni, kellően értékelni s ítéletében megfelelően helyrebillenteni a történész dolga...”⁴³

A hadtörténelem szerepét és állását illetően az a meglátása, hogy annak résztörténelemként a rendszerező munka a tényleges feladata, amit azonban „a történelem menetének, tényeinek elsődleges tisztázása” előz meg. Az első világháború eseményeinek feldolgozása, véleménye szerint az 1930-as években Magyarországon éppen ezen a szinten tart. Nem nehéz felismerni, hogy a rendszerező munka egyik – és talán legjelentősebbnek szánt – képviselője ebben az esetben éppen maga a „Világháború. 1914-1918.” című mű. A hadtörténelem szerepével kapcsolatban azon a véleményen van, hogy az ezen a téren végzett leíró munka eredményeinek nem elsősorban az egyetemes történelem, sokkal inkább a hadtudományok látják hasznát.⁴⁴

Bialoskorski százados írásain keresztül képet kaphatunk a „Világháború” megírásának tudományos és elméleti háttéréről, a hozzá kapcsolódó kutatómunka vezérelveiről (legalábbis a szerzők egyikének esetében, bár többek között a fentebb ismertetett előszavak tanúsága szerint ezek az elvek általában is meghatározták a kutatást), illetve bepillantást nyerhetünk annak gyakorlati megvalósulásába is (legalábbis az előbbi megkötések mellett). Az általa felvázolt kutatómódszertan alapvetései, mint például a forráskritika fontossága, a rendelkezésre álló anyagok összevetésének szükségessége, vagy éppen a történész szerepéről és intuitív képességeinek jelentőségéről vallott nézetei ma is iránypontként szolgálhatnak a kutató számára. Ugyanakkor nem szabad elhanyagolnunk azt a tényt, hogy Bialoskorski százados közel nyolcvan évvel ezelőtt, az akkori tudományos és technológiai színvonal mellett végezte munkáját. Az általa rögzített elveket a ma kutatójának a források némileg megváltozott körére kell megpróbálnia alkalmazni: a képi – és emellett mozgó képi – rögzítés már Bialoskorski korában, és az első világháború éveiben is létezett, de még nem használták olyan jelentős mértékben a hadi események dokumentálására, és különösen nem képezte részét a hivatalos harci okmányoknak. A jelenkor technikai színvonalán az események képi rögzítése alkalmas arra, hogy kiegészítse az eddig is meglévő – hivatalos és személyes – dokumentálási sémákat. Ugyanakkor a digitális forrásanyag hitelessége kapcsán a kutató aligha lehet könnyebb helyzetben, mint nyolcvan évvel ezelőtti elődje volt, hiszen ezek az anyagok is csak egy perspektívát képesek közvetíteni, így elvben ugyan pontosabbak, és részletesebbek, mint az írott források, önmagukban mégsem adhatnak pontos és hiteles magyarázatot az általuk rögzített eseményekre, és különösen ritkán világítanak rá azok miéértjére. Megváltozott a lehetséges források fellelhetőségének köre is, amely egyfelől bővült, hiszen több szinten és többféle módon is rögzítésre kerülhet ugyanaz az esemény (akár egy időben hivatalosan, például sisak-,

⁴¹ BIALOSKORSKI Ödön: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1938. VIII. évf. 10. szám, Hadtörténet (szerk.: Markó Árpád) p.217.

⁴² BIALOSKORSKI Ödön: Hadtörténelmi események tudományos feldolgozása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. IV. évf. 2. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.210-229.

⁴³ Uo. p.211.

⁴⁴ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

vagy fedélzeti kamerán keresztül, jelen lévő katona privát eszközén, illetve szintén jelen lévő civil – akár újságíró, akár helyi lakos – eszközén keresztül is). Ugyanezen okokból adott esetben egyes források felkutatása nehezebb is lehet, hiszen adott forrás – jelen esetben képi anyag – hivatalossága, és hitelessége, illetve forrásértéke nem feltétlenül következik egymásból.

A „Világháború” megírása óta eltelt idő alapvetően kutatástechnikai területen hozott tehát változást, a Bialoskorski százados által rögzített kutatás-módszertani elvek alapvetően időtállóknak bizonyulnak.

A „Világháború 1914-1918” című mű számára nem csak a közelgő centenárium ad jelentőséget. Azzal együtt, hogy végül csak részben volt képes betölteni a rendeltetését, mégis mind maga a kezdeményezés, mind a forma, amiben megvalósult mintául szolgálhat a Magyar Honvédség jelenkori – elsősorban missziós – tevékenységének hadtörténeti feldolgozásához, hiszen a hadtörténetírás feladata napjainkban is változatlan: dokumentálni és feldolgozni a jelenkor eseményeit és hadtörténelmi példákon keresztül támpontot adni a jövő hadtudományi kutatása számára.

Kulcsszavak: Hadilevéltár, Világháború 1914-1918, Bialoskorski Ödön

Keywords: Hungarian Military Archive, World War 1914-1918, Eugene Bialoskorski

FELHASZNÁLT IRODALOM

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről; forrás:
<http://www.trianon.hu/keret.phtml?trianon/tria1920/bekeszerz.phtml>, (letöltés ideje: 2013.03.19.)

A Magyar Királyi Hadimúzeum (vitéz Nagy Árpád ezredes előadásának leirata), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1942. XI. évf. 8. szám, Hadtörténet (rovatvezető: Erdélyi Gyula dr.) pp. 407-415.

A világháború 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Könyvismertetés p.305.

vitéz BERKÓ István: A magyar hadimúzeum in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp. 194-198.

Beszámoló a m. kir. Hadtörténeti Levéltár működéséről 1930. január 1. és december 31. között, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1931. I. évf. 4. szám, Könyvismertetés. pp.292-294.

BIALOSKORSKI Ödön százados: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.219-222.

BIALOSKORSKI Ödön: Hadtörténeti események tudományos feldolgozása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. IV. évf. 2. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.210-229.

BIALOSKORSKI Ödön: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1938. VIII. évf. 10. szám, Hadtörténet (szerk.: Markó Árpád) pp.210-221.

Előszó a IV. és V. kötethez, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. IV. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1929. p.5.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

SZEM Géza

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

- Ergaenzungsheft 9 zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg“ (könyvismertetés) in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 11. szám, Könyvismertetés p.304.
- Források, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. VI. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1934. p.6.
- GÁRDONYI István dr: A történelemtanítás jelentősége, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. III. évf. 12. szám, Kisebb közlemények p.257.
- GERBERT Károly: Előszó, in.: A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. I. kötet. A magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, Stádium Sajtóvállalat Rt. Bp. 1928. p.5.
- GLASER Lajos dr: A hadilevéltár térképkiállítása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) pp.198-200.
- Hadilevéltári okmányok gyarapodása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 7. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.194.
- Hadilevéltári okmányok gyarapodása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1937. VII. évf. 8. szám, Hadtörténet és hadilevéltári okmányok (szerk.: Markó Árpád) p.199.
- Hadilevéltári Hirdetés, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1933. III. évf. 10. szám, p.304.
- hír Markó Árpád MTA levelező taggá történő választásáról, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 6. szám, p.312.
- Magyar Katonai Közlöny (1908-1930); Magyar Katonai Szemle (1931-1944) (ismertető)
<http://www.arcanum.hu/english/kiadvanyaink/osszes/?id=MKKNY> (letöltés ideje: 2013.03.20.)
- MARKÓ Árpád: A bécsi gyűjteményekből visszakapott történeti anyag kiállítása, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1933. III. évf. 9. szám, Kisebb közlemények. p.257.
- NYÁRI István: A legelső haditapasztalatok, in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. VI. évf. 10. szám, Hadtörténet és hadilevéltári közlemények (szerk.: Markó Árpád) pp.214-220.
- Official History of the Imperial German Forces in the First World War, 1914-1918; Official History of the German Armies.
forrás: <http://www.greatwar.co.uk/research/books/ww1-official-history.htm> (letöltés ideje: 2013.03.20.)
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 6. szám, Könyvismertetés p.299.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 (könyvismertetés), in.: Magyar Katonai Szemle (szerk.: vitéz Berkó István) 1939. IX. évf. 2. szám, Könyvismertetés p.270.
- SZIJJ Jolán – JANKÓ Annamária – CSÁRÁDI József: Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtörténeti Térképtár, a Központi Irattár története és gyűjteményei – Bp. Petit Real Könyvkiadó 1997. –ISBN 963 85827 0 7; ISSN 1417 - 9598